

Gunning nimmer. Intussen blijven de andere personages ons ver of worden ons, zoals bijvoorbeeld Van Koetsveld, zelfs wat antipathiek. En de hoofdpersoon? Helaas, daarvan hebben we na lezing wel ontzettend veel gehoord, maar niettemin kennen wij hem niet beter dan tevoren. Dat heeft drie zeer fundamentele oorzaken: 1) De auteur mist de theologische scholing - of moet ik zeggen: durf? - om zijn held helder te determineren. 2) Eveneens ontbreekt het aan genoegzaam psychiatrisch inzicht om het ziektebeeld en -proces ook maar te duiden. Het blijft, letterlijk, bij de kwalificatie 'patiënt'. 3) Voor een biografie reikte tenslotte ook de historische scholing niet toe. Een kroniek van citaten is géén historische verhandeling. Alles bijeengenomen is er dus geen domineesdrama gecomponeerd, maar een heel triest verhaal opgedist van een mens die dwangmatig alles afbrak wat hij eerst gebouwd had, zonder dat de echte tragiek hiervan aan de dag komt. Het blijft zielig en dat is, naar mijn oordeel, beneden de maat van Zaalberg.

F.R.J. Knetsch

C.Ch.G. Visser, *De Lutheranen in Nederland tussen Katholicisme en Calvinisme 1566 tot heden*, Uitgeverij De Bataafsche Leeuw, Dieren 1983, 175 bldz., Ill., f 46,—.

In 1921 schreef J. Loosjes zijn bekende standaardwerk over de geschiedenis van de Lutherse kerk in de Nederlanden. Hoewel dit boek nog steeds zeer bruikbaar is, vooral ook door zijn uitvoerige bronvermeldingen, is het vanzelfsprekend in de loop van de tijd op verschillende punten enigszins verouderd geraakt, zodat het dringend correctie en aanvulling behoeft. Daarom heeft de Evangelisch-Lutherse emeritus-predikant Dr. C.Ch.G. Visser er goed aan gedaan om in 1983, het zogenaamde Lutherjaar, met gebruikmaking van alle thans beschikbare gegevens opnieuw een geschiedenis van het Nederlandse Lutheranisme te schrijven. Hij volgt daarbij een iets andere en o.i. betere methode dan door Loosjes werd gehanteerd. Waar laatstgenoemde veel details geeft over de historie van de verschillende gemeenten in den lande, legt Visser hierop minder nadruk. Hij besteedt echter in verschillende hoofdstukken zeer ruime aandacht aan de wijze waarop de gemeenten rondom Woord en Sacrament functioneerden. In dit kader komen allerlei onderwerpen aan de orde, zoals bijvoorbeeld het kerkgebouw, de kerkdienst, de preek, de sacramenten, het kerkbestuur, de bijbel, het gezangboek en de catechismus. Ook de theologische ontwikkelingen worden uitvoerig besproken. De auteur verdient, samen met de uitgever, een compliment voor de wijze waarop het werk is uitgevoerd. Ieder die zich wil oriënteren op het door Visser behandelde onderwerp is thans in staat zich daarmee in korte tijd vertrouwd te maken door middel van de tekst en de vele, dikwijls fraaie, illustraties.

Bij het lezen van het boek maakten wij een aantal kanttekeningen, waarvan hier slechts enkele zullen worden vermeld. Zo wordt bijvoorbeeld de Woerdense predikant Saliger ten onrechte Scaliger genoemd (onder andere blz. 34, 35). Niet het plan van 1809 vormde grotendeels de grondslag voor de latere organisatie van de kerk, maar het Hervormde Algemeen Reglement van 1816